

Socialtjänstförvaltningen

STABEN

Handläggare: Johan Bonander
Tfn: 08 508 25 601

TJÄNSTEUTLÅTANDE SOCIALTJÄNSTNÄMNDEN
2004-08-10 20040824

DNR 2004/0345

Till
Socialtjänstnämnden

**Remiss från Stockholms läns landsting av motion 2002:11 om
policy för exponering för elektriska fält samt motion 2003:65 om
förbättrad vård för elöverkänsliga**

3 bilagor

Förslag till beslut

Socialtjänstnämnden beslutar överlämna detta yttrande till Stockholms läns landsting som svar på remissen.

Eddie Friberg

Vera Josefsson

Sammanfattning

Stockholms läns landsting, finansroteln har remitterat rubricerade motioner till Stockholms stad, socialtjänstförvaltningen. Förvaltningen bedömer att ärendet bör underställas socialtjänstnämnden. Socialtjänstförvaltningen hade i samband med EU:s handikappår ett seminarium för att belysa elöverkänsligas funktionshinder och deras rätt att få insatser som gör det möjligt för dem att, som andra, ta aktiv del i samhällslivet.

Socialtjänstförvaltningen konstaterar att kunskapsläget är dåligt. Det finns nästan ingen forskning med medicinsk utgångspunkt. Det finns ekonomiska intressen att göra psykologiska tolkningar. Bortsett från orsakssammanhangen måste olika huvudmän tillhandahålla avhjälpande insatser för de personer som lider av funktionshindret elöverkänslighet. Förvaltningen är positiv till att policy utarbetas, att forskningsbaserad kunskap ökar och att hjälpbehövande får information om det stöd de har rätt till.

Ärendets beredning

Detta tjänsteutlåtande har utarbetats inom socialtjänstförvaltningens stab.

Bakgrund

Stockholms läns landsting, finansroteln, har remitterat ovan nämnda två motioner till Socialtjänstförvaltningen i Stockholm för synpunkter senast den 15 augusti 2004.

Socialtjänstförvaltningens synpunkter

Allmänt anser socialtjänstförvaltningen att de frågor som tas upp i de två aktuella motionerna är mycket viktiga och att de förslag som förs fram är värda att ta fasta på. Socialtjänstförvaltningen har ett övergripande ansvar att utarbeta riktlinjer för det stöd och den service som ges av stadsdelsnämnderna till personer som har olika funktionshinder. Kontinuerliga kontakter med stadsdelarna och även med handikapporganisationerna visar att frågor om service och bistånd till personer med elöverkänslighet aktualiseras allt oftare. Eftersom det saknas entydiga rekommendationer om rätta och rätten till insatser uppstår ofta konflikter. Socialtjänstförvaltningen anser därför att politiska beslut om inriktning för såväl utbyggnad som vård och service behöver tas fram av alla huvudmän som har ansvar för någon del i problemet. Miljöbalkens försiktighetsprincip bör givetvis gälla.

Socialtjänstförvaltningen arrangerade i april 2003 en konferens under rubriken: *Den elöverkänsliges rätt till ett tillgängligt samhälle*. Konferensen var en aktivitet inom ramen för EU:s handikappår och arrangerades i samverkan med Elöverkänsligas riksförbund. Syftet med konferensen var dels att öka förståelsen för den elöverkänsliges situation dels att tekniskt visa hur man med enkla medel avsevärt kan minska sådana elektromagnetiska fält som den drabbade har svårt för. Frågeställningarna är angelägna, inte minst mot bakgrund av de elöverkänsliga är en stor grupp - ca 300 000 personer - och att allt fler förefaller bli överkänsliga mot el. Dessvärre också barn och ungdomar.

Medverkade vid konferensen gjorde bland annat Handikappombudsmannen (HO), ett antal ingenjörer som förevisade hur man minskar elektromagnetiska fält samt några personer som drabbats av elöverkänslighet. Fokus på konferensen var tillgänglighet och den enskildes lagstadgade rätt att delta i samhällslivet.

Under förarbeten inför konferensen visade det sig att det finns en klyfta i synen på elöverkänslighet mellan å ena sidan Socialstyrelsen, Boverket, Arbetsmiljöverket och Statens strålskyddsinstitut (SSI) och å andra sidan de som själva drabbats av elöverkänslighet. De drabbade saknar förtroende för de statliga verkens hantering av funktionshindret elöverkänslighet och anser att det präglas av ett stort mått av ointresse.

Socialtjänstförvaltningen delar bedömningen att frågan ur ett statligt perspektiv förefaller vara lågt prioriterad. Men trots det på ytan svala statliga intresset blev det uppenbart att frågan om elöverkänslighet var "laddad". Bl.a. visade det sig svårt

att få deltagare till den planerade paneldiskussionen. Från statligt håll fanns *ingen* på de tillfrågade departementen och verken som hade möjlighet att medverka. Vidare blev Socialtjänstförvaltningen och stadens politiska ledning, inklusive dess oppositionsborgarråd, per mail uppvaktade av Statens strålskyddsinstitut (SSI) och mobiltillverkarnas branschorgan (MTB). Både SSI och MTB ansåg att konferensen hade en felaktig vinkling på ämnet elöverkänslighet och efterlyste just de statliga verkens inställning i frågan.

Kunskapsläget

Allmänt sett är kunskapsläget om elöverkänslighet mycket bristfälligt. En stor del av den kunskap som finns är genererad ur forskning inom psykologins område då man sökt psykologiska förklaringar till elöverkänslighet. Det är också inom detta område som de statliga myndigheterna indirekt söker stöd för sin hållning. Psykologiska teorier och behandlingsmetoder har dock inte förbättrat läget för de elöverkänsliga varför de efterlyser forskning inom det medicinska området. Medicinskt inriktad forskning finns det dock mycket litet av. Detta gör sammantaget att det råder stor oenighet om kunskapsläget.

I utformandet av den samstämmiga inställning till elöverkänslighet som präglar de statliga verken har den statliga s.k. RALF rapporten spelat en stor roll. I RALF rapporten fastslås bl.a. att något enkelt samband mellan exponering av el och elöverkänslighet inte kan ses och bl.a. relateras till utförda provokationsstudier i vilka det inte gått att bevisa något samband mellan besvär från el och exponering av el.

De elöverkänsliga menar å sin sida att de provokationsstudier som ligger till grund för RALF-rapportens påståenden uppvisar metodologiska brister och att studierna genomförts på ett ur ett överkänslighetsperspektiv felaktigt vis. Elöverkänsligas riksförbund har därför, fram till dess de själva får vara med i utformandet av provokationsstudier, rekommenderat sina medlemmar att inte medverka i några provokationsstudier. Här kan nämnas att riksdagens revisorer haft synpunkter på RALF - rapporten då det visat sig att flera av rapportens författare parallellt mottagit ersättning från den gren av Telia (numera Telia-Sonera) som arbetade med mobiltelefonins utveckling. Revisorerna ifrågasatte det lämpliga att de medverkande satt "på två stolar" och undrade indirekt om detta påverkat RALF rapportens obundenhet.

Den beskrivna situationen belyser den förtroendekris som berörts tidigare. En förtroendekris som djupnat av det faktum att betydande forskningssummor beviljas till forskare som har det uttalade syftet att bota den elöverkänslige med psykologiska metoder, dvs. kognitiv beteendeterapi, medan flera av de forskare som vill studera elöverkänslighet som en reaktion av elektromagnetisk strålning står utan anslag. Detta förhållande har uppmärksamats av olika fackförbund och bl.a. har den f.d. TCO journalisten Gunni Nordström skrivit ett antal böcker i ämnet (*Fältslaget om de elöverkänsliga, Mörkläggning* m.m.). TCO och SIF har även gått in och finansierat forskning som bedrivs av Olle Johansson vid enheten för experimentell dermatologi vid Karolinska institutet. Johansson är en av de mer

namnkunniga forskare som framhållit möjligheten att det finns reella samband mellan den elöverkänsliges symptom och påverkan av elektromagnetisk strålning. Johansson har bl.a. studerat sjukliga förändringar i den elöverkänsliges hud.

I och med utbyggnaden av mobiltelefon-tekniken; GSM, 3 G, TETRA, trådlöst bredband och det utbredda nyttjandet av DECT-telefoner har frågan om elöverkänslighet kommit att fokusera på den elöverkänsliges svårighet att tåla även denna teknik. Inte oväntat har argumenten att den elöverkänslige problem inte orsakas av elektromagnetiska fält, utan är av psykologisk natur, ökat i styrka. Värt att nämna är att de demokratiska möjligheterna att påverka mobilutbyggnaden också kommit att urholkas genom den ledningsrättsproposition som riksdagens nyligen antagit och där uppsättandet av mobiltelefonmaster numera jämföras med att sätta ned en telefon- eller kraftledningsstolpe.

Generellt anser Socialtjänstförvaltningen att det är angeläget att påpeka att utformandet av mobiltelefon-tekniken och andra trådlösa produkter (såsom trådlöst bredband m.m.) sker i en sådan hög takt att det är omöjligt för vetenskapen att hålla jämna steg med de tekniska innovationerna. Att bevisa den nya teknikens eventuella farlighet på ett strikt vetenskapligt plan sker därför med en naturlig fördröjning på många år. Fri och obunden forskning inom detta område förfogar dessutom över mycket små resurser, inte minst i Sverige. Huvuddelen av den forskning som bedrivs bekostas av mobiltelefonbolagen själva med möjlighet att påverka vilka frågeställningar som ska undersökas.

Socialtjänstförvaltningen anser också att det är viktigt att påminna om att forskningssamhället är klivet vad gäller frågan om mobiltelefon-teknikens effekter på människan. Den hållning som Statens strålskyddsinstitut (SSI) har i frågan och som bäst kanske skönjs i SSI:s uttalande att "kunskapsläget är betryggande" ifrågasätts kraftigt från de elöverkänsliga men även av en växande opinion hos allmänheten (bl.a. organiserad i föreningen Vågbreakaren) och av flera tekniker och forskare. Det finns de som talar om ett fullskaleexperiment och bara under sensommaren 2004 har det kommit rapporter som påvisat radikalt minskad spermieproduktion hos manliga mobiltelefonanvändare som har sin telefon i standbyläge i byxfickan och ökad cancerrisk för närboende till mobilmaster.

Ur ett elöverkänslighetsperspektiv är dock frågan om mobiltelefon-tekniken dubbel. Å ena sidan utgör det allmänna intresset och opinionen mot mastutbyggnaden etc. en möjlighet till ökad förståelse för de elöverkänsliga. Å andra sidan finns en risk att frågan om elöverkänslighet och de elöverkänsligas rätt - och strävan - till ett tillgängligt samhälle hamnar i skymundan i den allmänna debatten om mastutbyggnaden. Hur det än är så debiterar elöverkänslighet rent statistiskt vid bildskärmsarbete. Den känslighet många elöverkänsliga erfar mot mobilstrålning uppstår i regel först då elöverkänsligheten förvärrats. Mobilstrålningen tycks således inte vara primärkälla till elöverkänslighet.

Informationsfrågor

En av de viktigaste informationsfrågorna ur ett landstingsperspektiv torde vara att uppmärksamma vårdpersonal på att elöverkänslighet är ett etablerat funktionshinder och att elöverkänsligas riksförbund är ett av de 39 medlemsförbunden i handikappförbundens samarbetsorgan (HSO). Detta innebär att trots att man inom ramen för det vetenskapliga paradigmet ännu inte kan förklara "fenomenet" elöverkänslighet och trots att forskarsamhället är klivet i frågan så ska den elöverkänslige erhålla både ett respektfullt bemötande och stöd för åtgärder som minskar funktionshindret. Ur Socialtjänstförvaltningens perspektiv innebär detta att den elöverkänslige bl.a. ska ha möjlighet att bo och arbeta i en elsanerad miljö. Detta ställningstagande kan motiveras med hänvisning till aktuella handikapplagar, Sveriges ratificering av FN:s 22 standardregler för delaktighet och jämlikhet för funktionshindrade i hela samhället" och den nationella handlingsplanen för handikappolitiken (prop. 1999/2000:79. "Från patient till medborgare"). Ingen medborgare ska ens riskera att hamna utanför samhället på ett så uttalat vis som många elöverkänsliga idag erfar i sitt dagliga liv.

Åtgärder för att minimera exponeringen i enlighet med försiktighetsprincipen

Det är viktigt att den försiktighetsprincip de statliga myndigheterna formulerat efterlevs i praktiken. I försiktighetsprincipens formulering framgår att åtgärder för att minska elektromagnetiska fält ska göras om detta kan göras till "rimliga kostnader". Det är således upp till ett landsting, en kommun m.m. att definiera vad som är "rimliga kostnader". Det är viktigt att "rimliga kostnader" definieras såväl generellt som i varje enskilt fall. Om sådana definitioner saknas finns risk för godtycke och att även små kostnader i ett ansträngt budgetläge kan framstå som orimliga.

Åtgärder för att uppnå tillgänglighet för drabbade

Boverket har i sina anvisningar för bostadsanpassningsbidrag exkluderat de elöverkänsliga från rätten till åtgärder. De menar att eftersom det saknas bevis för att specifika åtgärder leder till lindring av den enskildes symptom så ska inte heller några åtgärder vidtas. Stockholms stad beslutade 1996 att frånga Boverkets rekommendationer och i kommunen är elöverkänsliga inte exkluderade rätten till bostadsanpassning. Under senare år visar dock erfarenheten att det ibland inte längre räcker att sanera den enskildes bostad för att uppnå besvärslighet. Personer som initialt blivit hjälpta i sin sanerade bostad kan, enligt egen uppgift, inte längre bo kvar på grund av närbelägna sändarmaster för mobiltelefoner. Denna förändring har haft den effekten att sanering av bostaden numera enbart hjälper ungefär hälften av de drabbade. Tidigare hjälpte saneringen för en klar majoritet. Stockholms stad upplåter vidare fritidshus för elöverkänsliga belägna i lågstrålande zoner och har nyligen påbörjat byggandet av en by strax utanför Grödinge; denna by kommer att vara belägen i en s.k. lågstrålande zon.

Vad avser de drabbades möjligheter att finnas kvar i yrkeslivet har Socialtjänstförvaltningen noterat att personer som är högtbildade oftare får stöd att

få sin arbetsplats sanerad i jämförelse med personer som har arbeten med lägre status. På den konferens som Socialtjänstförvaltningen anordnade framträdde flera personer som vittnade om lyckade arbetsplatsaneringar. Bland annat en utvecklingschef på ett dataföretag.

Ett ofta eftersatt område är offentliga lokaler. Socialtjänstförvaltningen har här funnit att Handikappombudsmannen riktlinjer (sid. 52-53) för en tillgänglig statsapparat kan ses som ett föredöme. Åtgärder enligt riktlinjerna ska vara genomförda senast 2010 och de återfinns på HO: s hemsida www.handikappombudsmannen.se, under fliken tillgänglighetscentret. Aktuella åtgärder som beskrivs är att hörselslingor bör vara sektionerade så att man manuellt kan stänga av vissa delar av den. Dessutom ska det vara möjligt att stänga av lågenergilampor och högfrekventa lysrör och istället nyttja vanliga glödljuslampor.

Det finns de som hävdar att saneringsåtgärder är verkningslösa för elöverkänsliga. En uppfattning som i skenet av de kostnader en elsanering för med sig, och mot bakgrund av de olika uppfattningar som föreligger, kan anses "lätthanterlig" då den har som konsekvens att inga saneringsåtgärder kommer till stånd. Inte oväntat får också förespråkare för denna åsikt ett stort utrymme i synen på elöverkänslighet. Samtidigt är det just elsanering som ur de elöverkänsligas egna perspektiv är den åtgärd som ger resultat. En orsak till att elsanering ifrågasätts som en framgångsrik metod är ofta, enligt de elöverkänsliga själva, att det är svårt att utföra en sanering rätt. (Även mycket små "fel" t.ex. en bristfälligt utförd jordning vid en punkt kan t.o.m. drastiskt förvärra elmiljön för den enskilde.)

Landsting som går i bräsch i frågan om elsanering är Örebro läns landsting som inrättat elsanerade rum på Karlskoga lasarett, landstinget i Uppsala som elsanerat ett akutrum på Akademiska sjukhuset, landstinget i Norrbotten som iordningställt elsanerade rum på sjukhuset i Luleå och Värmlands läns landsting som påbörjat ett arbete att elsanera akutrum på centralsjukhuset i Karlstad. Vid den ombyggnad av Rämmens kyrka i Filipstads församling, som nyligen påbörjats, tas också särskild hänsyn till de elöverkänsliga.

Ur ett specifikt stockholmsperspektiv skulle Socialtjänstförvaltningen vilja väcka idén att landstinget förutom att förbättra bemötandet och göra sjukhus, vårdcentraler m.m. tillgängliga för elöverkänsliga också överväger möjligheten att göra vissa vagnar i tunnelbanan mobiltelefonfria, på samma sätt som pälsdjur är förbjudna i vissa vagnar för att skona pälsdjursallergiker.

Avslutande kommentar

I vår nutidshistoria vet vi att varken de asbestsjuka eller de som led av "sjuka hus-sjukan" var inbillningssjuka; trots förfäktandet av den psykologiska ståndpunkten in i det längsta. Ett liknande ändrat ställningstagande kan också ses i frågan om de tandvårdsskadade och Socialstyrelsens omsvängning i amalgamfrågan. Vid frågan om elöverkänslighet är det uppenbart att det behövs mer generell kunskap och tills sådan finns förefaller det klokt att tillämpa Miljöbalkens försiktighetsprincip och att visa större lyhördhet för de drabbade.

Bilagor:

1. Landstingets missiv
2. Motion 2002:11 ”Policy för exponering av elektriska fält” från Lena-Maj Anding m fl (mp)
3. Motion 2003:65 ”Förbättrad vård för elöverkänsliga” av Mikael Freimuth (m)